

PROCEDEE DE ACTIVIZARE A ELEVILOR ÎN CADRUL LECȚIILOR DE ISTORIE

de VASILE POPEANGA

În cadrul lecției, educatorul transmite elevilor un volum de cunoștințe determinat în funcție de prevederile programei. Asimilarea cunoștințelor predate e o activitate complexă ce se realizează cu mai mult spor educativ dacă în procesul predării e angajată personalitatea elevilor. Însușirea temeinică a noțiunilor predate depinde în mare măsură și de atitudinea activă a elevilor în timpul lecției. De aceea, se ridică pentru educator problema găsirii metodelor și procedeele menite să determine atitudinea activă a elevilor în timpul lecției, să activeze întregul colectiv al clasei pentru însușirea conștientă a cunoștințelor predate.

Participarea activă a elevilor la lecții se caracterizează prin orientarea atenției spre conținutul lecției, interes pentru însușirea noțiunilor predate, efort de gândire pentru rezolvarea problemelor ridicate în lecție și o atitudine de formulare a unor răspunsuri bune și de căutare a soluțiilor celor mai potrivite la întrebările ridicate de lecție. Starea activă a elevilor nu trebuie confundată cu atitudinea de nervozitate sau indisciplină ce se poate observa în unele cazuri în clasele în care elevi obosiți și plictisiți se înstrăinează din ce în ce mai mult de conținutul lecției. Caracteristic pentru participarea activă a elevilor la lecție e efortul individual de asimilare a noțiunilor ce se predau.

Activizarea elevilor în procesul de predare a istoriei presupune, ca o condiție esențială, cunoașterea elevilor, a posibilităților lor psihice și a dificultăților pe care le întâmpină în procesul de asimilare a cunoștințelor de istorie. Cunoașterea elevilor se realizează în procesul de învățămînt prin urmărirea atentă și interpretarea judicioasă a cunoștințelor dobîndite, de ei, ca și a reacțiilor lor psihice. Dificultățile pe care le întâmpină elevii în procesul de asimilare a cunoștințelor de istorie sînt determinate, în primul rînd, de specificul obiectului. Aceste dificultăți constituie un obstacol în activitatea elevilor de pregătire a lecțiilor și ei sînt nevoiți, din această cauză, să depună eforturi sporite pentru însușirea cunoștințelor predate. Ignorarea de către profesor a acestor dificultăți atrage răminerea în urmă la învățatură a elevilor.

Dificultățile principale pe care le întâmpină elevii în asimilarea cunoștințelor de istorie sînt determinate de îndepărtarea în timp a fenomenelor istorice, care poartă pecetea ireversibilității. Ele nu se mai repetă, ca fenomenele naturii, și nici nu pot fi reproduse pe cale experimentală pentru a fi intuite de elevi. Din această cauză, formarea reprezentărilor și a noțiunilor de istorie nu se formează pornindu-se de la perceperea fenomenului, ci prin intermediul cuvîntului. Această situație specifică determină însușirea de către elevi a termenului care denumește noțiunea, a cuvîntului, fără ca ei să rețină conținutul ei¹. O altă dificultate izvorăște din faptul că în lecțiile de istorie se stabilesc corelații variate cu alte obiecte de învățămînt: geografie, economie politică, literatură, artă, filozofie etc. În lecțiile de istorie apar noțiuni specifice acestor obiecte de învățămînt înainte de studierea acestor obiecte și în felul acesta se mărește volumul noțiunilor ce urmează să fie formate.

Bogăția de fapte istorice, de date și noțiuni din lecțiile de istorie constituie o dificultate în asimilarea temeinică a cunoștințelor din acest obiect de învățămînt. Insușirea conștientă a cunoștințelor de istorie presupune, în primul rînd, explicarea noțiunilor pe care elevii le întîlnesc în lecție. Înțelegerea noțiunilor noi ce apar într-o lecție constituie unul din scopurile principale ale predării. Profesorul poate orienta predarea în acest sens, dacă face în prealabil analiza lecției pentru a determina volumul de noțiuni noi pe care le va comunica. Unele din aceste noțiuni constituie elementele fundamentale ale cursului de istorie.

Astfel, cu ocazia unei anchete făcute printre elevii anilor I și II de la Școala pedagogică din Arad, le-am cerut să arate care sînt termenii pe care nu-i cunosc din lecția următoare. Elevii anului I au arătat că din lecția a XXIV-a din manual — Filozofia și știința în Grecia antică — nu cunoșteau noțiunile fundamentale: concepția materialistă, concepția idealistă, dialectică, metafizică, doctrină, materialism primitiv, misticism, stat ideal, spirit idealist mistic, oratorie, idei eterne, materialist consecvent.

De asemenea, elevii anului II au arătat că din lecția: Franța și Anglia în timpul războiului de o sută de ani (1337—1453) — lecția a XXVIII-a din manual —, lecție care urma să se predea în ziua următoare, nu cunoșteau noțiunile: rivalitate dinastică, edificiu feudal, caracter antifiscal, necesitate vitală, exterminare, reprimare, inchiziție, mișcare husită. Volumul noțiunilor noi pe care profesorul trebuie să le explice crește în special în cadrul lecțiilor în care se analizează dezvoltarea socială și culturală într-o anumită perioadă istorică. Așa, de exemplu, în cadrul lecției „Renașterea”, predată în clasa a X-a, e necesară clarificarea noțiunilor: cultură burgheză timpurie, conținut ideologic, umanism, caracter de clasă limitat, pătură intelectuală burgheză, temelie mistică, forma tipică a noii culturi. Aceste noțiuni, care alcătuiesc schema lecției, constituie o premisă a însușirii temeinice a cunoștințelor ce se vor preda în lecția următoare: „Renașterea artei”.

¹ *Metodica predării istoriei în școala de 8 ani*, E.D.P., 1962, p. 56.

Abitudinea activă a elevilor în timpul lecției nu se dezvoltă de la sine, ci e determinată de anumiți stimuli, pe care pedagogul trebuie să-i cunoască. Se ridică, așadar, problema: care sînt stimulii care determină starea de activitate a elevilor în timpul lecției? Cunoșcînd acești stimuli, al căror efect e participarea activă a elevilor la lecție, încordarea atenției și a voinței lor pentru a pătrunde în conținutul noțiunilor ce se predau, pedagogul poate acționa în direcția provocării stimulilor care determină starea de activitate a elevilor în timpul lecției. Factorii care contribuie la trezirea unei stări de spirit active în timpul lecției sînt variați și utilizarea lor depinde de măiestria pedagogică a educatoarei. Practica didactică a scos în evidență eficacitatea educativă a următorilor stimuli pentru trezirea unei atitudini active a elevilor:

- a) organizarea judicioasă a lecției;
- b) corelarea studiului istoric cu alte obiecte din planul de învățămînt;
- c) utilizarea datelor de istorie locală și
- d) utilizarea materialului istoric documentar.

1. *Organizarea rațională a lecției* în funcție de conținut și sarcinile ei constituie un factor de asigurare a succesului învățării. Structura lecției e un mijloc de sporire a randamentului muncii pe care o desfășoară elevul. Într-o lecție, predarea unor cunoștințe noi e precedată de reîmprospătarea noțiunilor vechi, care vor ușura asimilarea celor noi. Pentru a oferi noilor cunoștințe un suport sigur în cunoștințele însușite anterior, e necesară reactualizarea acestora. Această reactualizare are o valoare instructiv-educativă sporită, dacă face apel la gîndirea elevilor și stimulează operațiile de analiză și sinteză. De aceea, e necesar ca în verificarea lecției vechi să se facă activizarea gîndirii elevilor, care se observă în formularea răspunsurilor corecte la întrebările adresate de profesor.

Cu ocazia asistențelor la lecțiile de istorie, am observat forme variate de verificare a cunoștințelor vechi. Formele mai des întîlnite sînt: a) expunerea de către elevi a unei părți din lecție. Profesorul intervine pentru a corecta greșelile sau a verifica modul de asimilare a unor noțiuni; b) conversația catihetică concretizată într-un dialog profesor — elev. Profesorul adresează întrebări elevului, iar corectarea greșelilor se face cu ajutorul clasei; și c) conversația imbinată cu expunerea. Profesorul formulează anumite probleme la care elevul răspunde printr-o nouă analiză a cunoștințelor învățate. Expunerea elevului nu e o reproducere mecanică, ci rezultatul unui efort de gîndire, de analiză și sinteză într-un chip nou a datelor predate. Corectarea greșelilor, completările și sublinierea omisiunilor se fac cu ajutorul clasei, căreia i se cere să urmărească răspunsul.

Să analizăm un exemplu de verificare a unei lecții făcute prin cele trei procedee. La lecția „Războiul pentru independență” am întîlnit următoarele forme de verificare: a) s-a cerut la cinci elevi să expună cunoștințele lor despre teme: 1) Condiții interne și externe în preajma războiului pentru independență; 2) Declanșarea războiului și începerea

ostilităților cu Turcia; 3) Desfășurarea războiului la Sudul Dunării; 4) Încheierea păcii și 5) Importanța și caracterul războiului pentru independență. Se poate observa că lecția a fost fragmentată în cinci părți aproximativ egale și fiecărui elev i-a revenit o parte din lecție, pe care a expus-o prin reproducerea mai mult sau mai puțin fidelă a cunoștințelor memorate. *b)* Cel de-al doilea procedeu de verificare a constatat din întrebări și răspunsuri. Întrebările vizau probleme limitate din lecție. *c)* Cel de-al treilea procedeu întilnit a constatat din expuneri făcute de elevi asupra următoarelor probleme: 1) Atitudinea claselor sociale față de problema independenței și în războiul dus pentru cucerirea ei; 2) Relațiile statului român cu vecinii săi în timpul războiului de independență; 3) Participarea armatei române la războiul de independență și 4) Importanța acestui război în viața poporului român. Profesorul a intervenit cu întrebări când s-au făcut greșeli sau omisiuni. Remarcăm că în acest caz verificarea a prilejuit o nouă analiză și sinteză a cunoștințelor însușite de elevi. Corelarea cunoștințelor între ele s-a făcut într-un nou mod, în funcție de problemele puse. Verificarea lecției vechi n-a mai prilejuit o simplă reproducere a cunoștințelor, ci o nouă restructurare a lor. Operația de restructurare s-a făcut prin participarea gândirii elevilor.

Comunicarea noilor cunoștințe ocupă locul central într-o lecție. În cadrul unei lecții de istorie predată în liceu, de pildă, volumul de cunoștințe ce se transmite se stabilește în funcție de cerințele programei și conținutul manualului. Procedeele pe care le utilizează profesorul pentru a favoriza însușirea conștientă și activă a cunoștințelor — factor care sporește randamentul muncii elevilor — sînt stabilite de el în funcție de conținutul lecției și particularitățile clasei cu care lucrează. Dintre procedeele care determină o atitudine activă a elevilor în timpul lecțiilor de istorie vom analiza:

- a) utilizarea metodei conversației axate pe probleme esențiale;
- b) stabilirea raporturilor integrative între noțiuni;
- c) fixarea paralelă cu expunerea;
- d) tonul afectiv al lecției.

Se știe că activizarea gândirii elevilor constituie un procedeu de asimilare temeinică a cunoștințelor predate. Unul din procedeele de activizare a gândirii elevilor îl constituie formularea unor probleme în timpul predării. Stabilirea unui cadru problematic¹ în lecții constituie un stimulent pentru gândirea lor. În acest fel se preîntîmpină apelul permanent la memorie pentru reproducerea lecțiilor. Formularea unor probleme care să solicite încordarea gândirii elevilor se poate utiliza cu mai mult succes pentru explicarea unor fenomene istorice și pentru a conduce gândirea elevilor spre înțelegerea cauzalității istorice. Astfel, în cadrul lecției „Franța din secolul al X-lea pînă la începutul secolului al XIV-lea” din capitolul „Formarea statelor feudale centralizate în Europa apuseană”, se poate face apel la gândirea elevilor prin punerea unor probleme. După explicarea

¹ P. Popescu-Neveanu și colab., *Studii de didactică și psihologia învățării*, E.D.P., 1961, p. 41.

noțiunii „centralizarea monarhiei feudale“, profesorul adresează clasei întrebarea: oare a fost clasa socială care a menținut și dorit fărâmițarea statelor și cum se explică această atitudine? Deci, împotriva cui se va da lupta pentru centralizarea Franței? Se formulează cu ușurință de către elevi răspunsul: „Lupta pentru centralizarea Franței se dă împotriva marilor feudali“.

După ce a obținut acest răspuns, profesorul n-a ales calea expunerii și explicării noțiunilor din manual, ci a făcut în continuare apel la gândirea elevilor, pentru a le explica procesul caracteristic de întărire a puterii centrale pe care-l oferă Franța. Propunătorul ridică din nou probleme, adresînd clasei întrebări: Care sînt forțele interesate în unificarea statulețelor? (Regalitatea și orașeniimea). Ce determină colaborarea politică dintre regalitate și orașe în lupta împotriva anarhiei feudale? (Comunitatea de interese economice). Numai după explicarea cauzelor social-economice și precizarea forțelor implicate în lupta pentru centralizarea puterii, se prezintă etapele pentru centralizarea statului feudal francez.

În lecțiile următoare, profesorul a utilizat același procedeu de creare a unui cadru problematic în lecții prin utilizarea întrebărilor. Urmărind să prezinte formarea elementelor națiunii franceze, propunătorul evită calea expunerii continue. El adresează clasei întrebări care solicită reactualizarea unor cunoștințe vechi: cum a ajutat dezvoltarea forțelor de producție unificarea politică a Franței? Înlăturarea izolării economice dintre posesiunile feudale, ce proces a ușurat? (Unificarea politică). Ce proces a fost înlesnit prin dezvoltarea economică și unificarea politică a Franței? (Formarea unei limbi comune). O limbă comună, ce fenomen social înlesnește la rîndul său? (Formarea unei culturi comune). În continuare, propunătorul arată că acestea — economia unitară, unificarea politică, limba comună și cultura comună pentru poporul francez — sînt elemente din care se va dezvolta, în secolele următoare, națiunea franceză.

În cadrul predării istoriei României, punerea unor probleme în lecții înlesnește aprofundarea de către elevi a cunoștințelor transmise și înțelegerea de către ei a cauzelor care au determinat unele fenomene istorice. De exemplu, în predarea temei „Dezvoltarea țărilor române în perioada premergătoare revoluției de la 1848“ se transmit cunoștințe despre creșterea forțelor de producție capitaliste și despre necesitatea obiectivă a schimbării vechilor relații de producție feudale, devenite o frînă în calea dezvoltării societății și despre înăsprirea procesului de exploatare a clăcașilor. În cadrul lecției s-au ridicat cîteva probleme care făceau apel la gândirea elevilor. Profesorul n-a urmat o expunere liniară a lecției, ci a formulat următoarele probleme: „Care au fost condițiile social-economice la începutul secolului al XIX-lea și care a fost importanța tratatului de la Adrianopole (1829) pentru dezvoltarea economică a țărilor române?“, „Cum au contribuit regulamentele organice la întărirea pozițiilor burgheziei?“ și „Cum s-a transformat proprietatea agricolă de tip feudal în proprietate de tip capitalist?“ Rezolvarea problemelor s-a făcut în cursul lecției, prin antrenarea clasei. Ridicarea unor probleme în cursul lecției i-a dat un caracter activ, prin participarea elevilor la formularea răspunsurilor.

Stabilirea dependențelor cauzale între fenomenele istorice care se explică de către profesor determină și formarea unor raporturi integrative între cunoștințe. Datele noi comunicate în cadrul lecției au contingență cu alte date, asimilate anterior de elevi. Cunoștințele noi sînt însușite mai temeinic de elevi, dacă ele sînt integrate în sistemul cunoștințelor de istorie pe care le au. Astfel, în cadrul lecției „Răscoala țărănilor din 1907” se pot stabili numeroase raporturi integrative, care ușurează asimilarea cunoștințelor noi. În primul rînd, e necesară reactualizarea șirului de răscoale țărănești pe care îl cunoaște istoria noastră. De asemenea, e o necesitate logică să solicităm elevilor datele principale despre frămîntările și luptele țărănești din 1888, 1899—1900 și 1904. Cînd analizează cauzele răscoalei din 1907, profesorul are posibilitatea de a reactualiza cunoștințele expuse despre viața socială în cadrul lecțiilor anterioare din capitolul „Dezvoltarea economică, socială și politică a României între anii 1878—1900”. Procedînd astfel, elevii vor reține mai ușor datele pe care le vom comunica despre marea proprietate moșierească din România și despre resturile feudale din agricultura țării.

În cadrul unei lecții de istorie se transmit elevilor date cronologice, evenimente istorice, denumiri de localități și se face caracterizarea unor perioade istorice și a unor personalități. Pentru a consolida însușirea elementelor principale ale lecției, profesorul recurge la fixarea lor. Fixarea se face în mod obișnuit la sfîrșitul lecției. Practica pedagogică a scos însă în evidență eficiența instructivă a fixărilor paralele cu predarea. În acest caz, expunerea noilor cunoștințe se face pe fragmente sau părți din lecție, iar după fiecare parte urmează fixarea ei. Profesorul consolidează însușirea fiecărei părți din lecție. Procedînd în felul acesta, înaintarea în materialul nou se face pas cu pas și fiecare pas e urmat de consolidare. Ideile principale ale lecției sînt mai ușor reținute de elevi. Îmbinarea expunerii cu metoda conversației, utilizată în special pentru fixarea cunoștințelor, constituie o variație în stilul de muncă al profesorului și împiedică monotonia în lecție și plictiseala elevilor.

Analiza modului cum se îmbină expunerea cu fixarea într-o lecție va fi mai concludentă prin prezentarea unei lecții. De exemplu, programa școlară prevede ca tema „Răscoala populară din anul 1821 condusă de Tudor Vladimirescu”, să fie predată într-o singură oră. Cum s-a procedat în predarea acestei teme la Școala pedagogică din Arad? În predarea noilor cunoștințe, profesorul a analizat cauzele răscoalei, insistînd asupra intensificării exploatării la care era supusă marea masă a poporului în perioada destrămării relațiilor feudale și apariției relațiilor capitaliste. Ca o consecință a exploatării la care era supusă țărănimea și orașenimea, se intensifică, la începutul secolului al XIX-lea, lupta împotriva exploatării feudale. Poporul sîrb s-a răscolit împotriva jugului otoman (1804—1812 și 1815), iar refugiații din rîndurile burgheziei și nobilimii liberale grecești au organizat societatea secretă numită Eteria.

După expunerea cunoștințelor din acest capitol, profesorul intervine cu o întrebare cu caracter concludiv: așadar, care au fost cauzele răscoalei de la 1821 din Țara Românească? Să le precizăm: Care era situația țărănimii? Din ce cauză viața mării mase a poporului se înrăutățește?

(Exploatarea boierilor și asuprirea turcească). Care era situația orășenilor? Care a fost urmarea accentuării exploatării țărănimii și orășenimii? (Intensificarea luptei împotriva orânduirii feudale.) Ce mișcări antiotomane au luat naștere la începutul secolului al XIX-lea din cauza asuprii turcești? În continuarea lecției, propunătorul analizează următoarele probleme: personalitatea lui Tudor Vladimirescu, programul și desfășurarea răscoalei, înfrîngeră răscoalei și însemnătatea ei. După analiza fiecărei probleme a fost fixat conținutul ei prin întrebări adresate clasei.

O stare psihică favorabilă însușirii conștiente și temeinice a cunoștințelor predate se obține și prin tonul afectiv al lecției. O stare de afectivitate în timpul lecției de istorie nu e posibilă fără un tonus afectiv adecvat, fără trezirea unor stări afective stenice și înlăturarea celor astenice. Coloritul emoțional pe care îl dăm lecției determină excitații în centrul subcorticali, care sînt sediul reacțiilor emoționale. O reacție emoțională pozitivă mărește capacitatea de muncă a elevilor, potențează într-un grad mai mare energia pe care o depun pentru însușirea cunoștințelor. De aceea, trezirea unor stări afective stenice care să intensifice activitatea intelectuală a elevilor în timpul lecției trebuie să fie una din preocupările permanente ale educatorilor.

O lecție cu un ton afectiv colorat, expusă cu pasiune pentru știință și cu dragoste față de copii trezește interesul elevilor pentru noile cunoștințe. Cu ocazia unei anchete făcute printre elevii anilor IV și V de la Școala pedagogică din Arad în cursul anilor 1964 și 1965, în care le-am cerut să răspundă la întrebările: „Dați exemple de lecții la care erați atenți și urmăreați cu interes predarea cunoștințelor. De ce urmăreați cu atenție și interes predarea?” am remarcat faptul că ei enumeră printre factorii care le mențin atenția în timpul lecțiilor expunerea făcută cu pasiune și cu măiestrie.

În răspunsul său, o elevă remarcă măiestria prezentării evenimentelor istorice și capacitatea de trezire a atenției în timpul lecției de care dădea dovadă profesorul de istorie: „Lecțiile care mi-au plăcut în cea mai mare măsură și de care pot spune că m-au captivat au fost lecțiile de istorie. Aceste lecții au fost predate cu atîta măiestrie, încît aveam impresia că evenimentele istorice prezentate se află «în clasă», că particip și eu la ele. Totdeauna lecțiile de istorie erau lecțiile cele mai frumoase și de multe ori uitam că mă aflu în clasă și aveam impresia că visez, că trăiesc acele evenimente. Totul se datora faptului că în lecție, tovarășul profesor a pus mult suflet cînd ne preda cunoștințele. Evenimentele istorice nu erau expuse rigid, ci treptat și atrăgător, ceea ce ne-a ajutat să urmărim cu imaginația noastră desfășurarea evenimentelor în mod succesiv. Pot spune că lecțiile de istorie erau ca niște filme imaginare, dar care erau legate de viață, de evenimente și care au rămas mereu vii în sufletele noastre”.

Reamintindu-și despre o lecție de istorie pe care a urmărit-o cu atenție, o elevă scrie în răspunsul său: „Una din lecțiile la care am fost atentă și pe care am urmărit-o cu un deosebit interes a fost aceea despre luptele lui Ștefan cel Mare. Mi-a plăcut cum tovarășul profesor a reușit să capteze atenția noastră încă de la început, prin felul cum povestea. Mi-a făcut im-

presia că tovarășul profesor trăia acele momente. Îmi amintesc cum am rămas «sfinte» în bancă, așteptînd să se continue expunerea, însă lecția se terminase”.

2. *Corelarea studiului istoriei cu alte obiecte din planul de învățămînt.* Un alt procedeu de activizare a elevilor în cadrul lecțiilor de istorie e constituit de stabilirea unor corelații logice între studiul istoriei și celelalte obiecte din planul de învățămînt. De exemplu, corelarea unor evenimente din istoria universală cu date și evenimente din istoria patriei trezește interesul elevilor pentru studiul istoriei și contribuie la dezvoltarea sentimentului de mîndrie națională. Cu ocazia unei asistențe făcute la o lecție de istorie predată la anul II al Școlii pedagogice din Arad am observat atenția cu care elevii au urmărit stabilirea unor astfel de corelații. În predarea lecției „Italia în secolele XIII—XV”, vorbind despre dezvoltarea puterii maritime a Veneției, propunătorul a arătat că în timpul lui Ștefan cel Mare, reprezentanții domnului Moldovei s-au prezentat senatului Veneției urmărind unirea într-un singur front a forțelor antiotomane. Profesorul arată că de succesele militare ale lui Ștefan cel Mare obținute în lupta de la Vaslui a profitat Veneția, care a obținut, în 1475, un armistițiu cu turcii. La adăpostul acestui armistițiu, încheiat de sultan care era angajat într-un conflict sîngeros cu Moldova, venețienii au extins legăturile lor comerciale, iar moldovenii au sîngerat. Prezentarea acestor elemente noi în lecție, care permit stabilirea unor corelații între istoria patriei noastre și istoria Italiei, ușurează însușirea de către elevi a cunoștințelor de istorie universală, care le devin mai accesibile datorită acestor corelații.

Eficiență din punct de vedere instructiv-educativ e și încadrarea unor evenimente din istoria patriei într-un cadru european sau în contextul istoriei universale, cînd e posibil. Procedeu se poate folosi cu mult succes în predarea istoriei României în clasa a VIII-a sau a XI-a (a XII-a). Stabilirea unor corelații firești între istoria României și istoria popoarelor Europei ușurează înțelegerea de către elevi a rolului istoric jucat de poporul nostru, care n-a fost un spectator la istoria Europei, ci, în măsura posibilităților sale, un participant activ la desfășurarea unor evenimente istorice a căror importanță a depășit cadrul istoriei României. Procedeu se poate aplica și în lecțiile în care se analizează dezvoltarea culturii poporului nostru. Astfel, în predarea temei „Dezvoltarea culturii între anii 1848—1918” — tema se predă în două ore la clasa a XI-a (a XII-a) — e necesar să subliniem aportul adus de savanții români la dezvoltarea științei mondiale: Emil Racoviță (creatorul speologiei), Victor Babeș (corpusculei Babeș-Negri, descoperirea babesiozelor etc.), G. Marinescu (studiul celulei nervoase), Tr. Vuia, A. Vlaicu, H. Coandă (contribuții majore la dezvoltarea aeronauticii), Gogu Constantinescu (teoria sonicității) etc. De asemenea, se poate sublinia prețuirea care se acordă literaturii și muzicii românești peste hotarele patriei noastre.

Cunoștințele prevăzute în programa de istorie înlesnesc profesorului stabilirea unor corelații și cu alte obiecte de învățămînt. Ca obiect de învățămînt, istoria obligă pe profesor ca în cursul predării ei să stabilească legături cu alte obiecte din plan: economia politică, socialismul științific, geografia, istoria literaturii etc. Corelațiile stabilite în lecțiile de istoric

între cunoștințele ce li se predau elevilor și noțiunile însușite de ei în studiul acestor obiecte înviorcăză predarea și de trezește interesul. Legătura între studiul istoriei și aceste obiecte de învățămînt are un dublu sens: a) în cadrul lecțiilor de istorie, profesorul se folosește de unele cunoștințe însușite de elevi în cursul predării altor obiecte de învățămînt pentru formarea unor noțiuni sau pentru explicarea cauzală a unor fenomene istorice și b) în cadrul lecțiilor de istorie li se predau elevilor cunoștințe de care ei se pot folosi în asimilarea unor noțiuni predate în cadrul altor obiecte de învățămînt: economie politică, socialism științific, istoria literaturii etc. Stabilirea legăturilor logice între istorie și celelalte obiecte din planul de învățămînt constituie un mijloc de asigurare a caracterului unitar al procesului de învățămînt.

Reactualizarea unor cunoștințe dobîndite de elevi în cadrul altor obiecte de învățămînt permite asimilarea mai temeinică a cunoștințelor prin legăturile logice care se stabilesc. Punînd pe elevi în situația de a reactualiza cunoștințe dobîndite la alte obiecte de studiu, profesorul de istorie le solicită un efort de gîndire. În felul acesta se stimulează procesele psihice ale elevilor. Astfel, în cadrul lecției „Înflorirea culturii antice grecești”, profesorul nu a trecut brusc la prezentarea poeziei lirice, a tragediei și comediei grecești, ci a făcut apel la cunoștințele de teorie a literaturii, obiect de învățămînt studiat. În acest sens, el a adresat clasei întrebarea: „Care sînt genurile literare?” După delimitarea de către elevi a genurilor literare, profesorul prezintă dezvoltarea poeziei lirice grecești.

Interesante legături logice se pot stabili în cursul predării istoriei României și cu celelalte obiecte din planul de învățămînt. Pentru a le explica elevilor cauza care a produs un fenomen istoric sau activitatea unor personalități istorice, profesorul trebuie să caracterizeze epoca respectivă, să le arate elevilor trăsăturile ei specifice. Engels a subliniat că activitatea omului nu se desfășoară în mod întîmplător, ci în funcție de condițiile sociale. „Istoria — dacă e știință — consideră dialectica activității umane în cadrul unei formații social-economice determinate, în cadrul unei condiții determinate, ratașind particularul și singularul la universal, fenomenul la lege, întîmplarea la necesitate, — căci „necesitatea e inerentă și întîmplării”¹.

Cercotarea condițiilor sociale care determină activitatea oamenilor impune stabilirea în cursul predării istoriei a numeroase corelații între economia politică și studiul istoriei.

Studiul istoriei în clasele VIII—XI constituie și o pregătire pentru predarea noțiunilor de economie politică și socialism științific. Studiînd istoria în aceste clase, elevii acumulează un bogat și variat material factual din care, prin operațiile de analiză, sinteză, abstractizare și generalizare se vor forma, alături de noțiuni de istorie, și unele noțiuni de economie politică. O dată formate aceste noțiuni, elevii vor înțelege mai ușor cauzele evenimentelor istorice. Se stabilește, așadar, o corelație dialectică între studiul istoriei și al economiei politice. Această corelație impune — din punct

¹ F. Engels, *Dialectica naturii*, E.S.P.L.P., 1954, p. 168.

de vedere al logicii-predării — reactualizarea în cadrul lecțiilor de istorie a noțiunilor fundamentale de economie politică. Această reactualizare a noțiunilor de economie politică e determinată de logica istoriei și de cea didactică.

Apelul la noțiunile de economie politică înviorează lecțiile de istorie a României, constituie o premisă a organizării raționale a materialului nou care se predă și-i ajută totodată pe elevi să bazeze conținutul informativ nou pe care-l primesc în lecție pe noțiuni constituite anterior. Structurarea în acest sens a lecțiilor de istorie a României se face în funcție de conținutul nou care se transmite. De exemplu, predind în clasa a XI-a lecția „Situația țărilor române în ajunul revoluției de la 1848”, profesorul reactualizează noțiunile: mod de producție, mijloace de producție, forțe de producție, clase sociale, capitalism premonopolist, imperialism, producție capitalistă etc. Fără reactualizarea acestor noțiuni, profesorul n-ar putea face o caracterizare generală a situației din țările române. Analiza trăsăturilor caracteristice ale epocii se face mai ușor. Reactualizând noțiunile de economie politică necesare pentru această analiză, profesorul poate fixa mai ușor sarcinile cognitive ale lecției următoare: „Cauzele și desfășurarea revoluției de la 1848 din țările române”. Procedind în acest fel, profesorul dă lecțiilor sale despre revoluția de la 1848 o structură logică pronunțată. Apelul la gândirea elevilor e mult ușurat. Analiza diferențiată a elementelor specifice revoluției de la 1848 în țările române sporește și mai mult interesul elevilor pentru lecție și asigură participarea gândirii lor într-o măsură mai mare la desfășurarea predării.

Reactualizarea unor noțiuni de economie politică e o condiție esențială pentru însușirea cunoștințelor predate despre orînduirea socialistă. În cadrul capitolului „Construirea socialismului în țara noastră” se predau cunoștințe despre industrializarea socialistă a țării, planificarea economiei naționale, cooperativizarea agriculturii și se prezintă succesele dobîndite de poporul nostru, sub conducerea P.C.R., în opera de industrializare socialistă a țării. În cadrul lecției „Industrializarea socialistă a țării noastre”, profesorul nu va putea prezenta procesul dezvoltării industriei socialiste fără a reactualiza unele noțiuni de economie politică pe care elevii le înțeleg în lecție. În timpul predării lecției, profesorul de istorie trebuie să verifice în ce măsură elevii pot opera cu noțiunile: industrie, industrie grea, profit, investiții, stat capitalist, economie agrară, baza materială a socialismului, mijloace de producție, proprietate capitalistă etc.

Pentru a cunoaște gradul de însușire a acestor noțiuni de către elevi și măsura în care elevii pot opera cu ele, în timpul predării lecției despre industrializarea socialistă, profesorul va solicita elevilor să precizeze conținutul acestor noțiuni. Precizarea elementelor de conținut are ca urmare stabilirea unei corelații între economia politică și istoria României. De exemplu, în timpul predării lecției, profesorul nu va utiliza termenii: industrie, industrie grea, economie agrară, bază materială a socialismului, fără a se convinge dacă elevii posedă conținutul lor. De aceea, în timpul lecției va întreba pe elevi: Ce înțelegeți prin economie agrară? Dar prin profit? etc. Reactualizarea conținutului acestor noțiuni ușurează asimilarea datelor noi care se comunică despre dezvoltarea diferitelor ramuri

industriale. Noțiunea de industrie primește noi elemente privind conținutul și sfera sa.

O corelație cu o deosebită valoare instructiv-educativă se poate stabili între studiul istoriei României și literatura de evocare istorică¹. Prezentarea într-o lecție de istorie a modului cum este oglindit în literatură un eveniment istoric sau o personalitate însemnată din istoria noastră sporește eficiența educativă a lecției, dă mai multă plasticitate expunerii și trezește interesul elevilor pentru cunoașterea mai temeinică a unei epoci sau a unui eveniment istoric care a devenit motiv de inspirație pentru un scriitor. Lectura unui text literar dă mai multă forță de pătrundere în suflute ideilor pe care le comunicăm. De exemplu, în lecția „Răscoala țobagilor din Transilvania condusă de Horia, Cloșca și Crișan” se prezintă momentul izbucnirii răscoalei. Pe când țărani se sfătuiau în satul Mesteacăn, autoritățile au încercat să le împiedice acțiunea și să-l aresteze pe Crișan. Țărani au răspuns cu energie. Acesta a fost semnalul răscoalei.

Paragraful respectiv din manual dobândește semnificații noi dacă se utilizează un text literar. Hotărîrea de luptă a țărănilor reiese mai clar în evidență din următoarele rînduri: „A doua zi de dimineață, Gheorghe Crișan a chemat oamenii afară din sat, la răspîntia de drumuri care se cheamă «La cruce», și le-a spus scunt și apăsător, că după cele întîmplate în noaptea aceea, fiindcă domnii răspund poporului cu gloanțe, altceva nu mai au de făcut decît să-i stîrpească pe toți. Ridicînd brațul drept spre cerul de plumb al acelei toamne înnegurate, mulțimea de oameni a jurat într-un glas că îl va urma pînă la capăt.

Sosise ceasul răfuiei cu domnii”².

Lectura acestui paragraf dintr-o lucrare literară sporește interesul elevilor pentru restul lecției în care se prezintă desfășurarea, înăbușirea și urmările răscoalei. Și pentru alte momente de tensiune din cadrul lecției: creșterea avîntului răsculaților, ultimatumul trimis de Horia nobilimii refugiate la Deva, supliciiul lui Horia și conturarea personalității celor trei conducători ai răscoalei se poate utiliza lectura literară.

3. *Utilizarea datelor de istorie locală.* Datele de istorie locală își găsesc o utilizare eficientă în cursul de istorie a patriei, datorită interesului și curiozității pe care le trezesc pentru cunoașterea trecutului istoric al poporului³. Utilizarea datelor de istorie locală în lecțiile de istorie a României ridică unele probleme metodice. Dintre acestea, amintim: selecționarea materialului istoric local, integrarea organică a datelor de istorie locală în cadrul lecțiilor, concretizarea cu date de istorie locală a unor noțiuni istorice (răscoală, grevă etc.), alegerea procedeeelor adecvate de prezentare a acestui material și valorificarea instructiv-educativă a datelor de istorie locală. Rezolvarea rațională a problemelor metodice pe care le ridică utilizarea datelor de istorie locală sporește eficiența lor instructiv-

¹ A se vedea în acest sens: A. Ursu, *Momente din istoria României în creația literară*, E.D.P., 1963.

² Vlaicu Bîrna, *Cînd era Horia împărat*, Ed. Tineretului, p. 88.

³ Paul D. Popescu, *Folosirea materialului de istorie locală pentru educarea elevilor în spiritul patriotismului socialist și al internaționalismului proletar*, în „Lecturi pedagogice”, E.D.P., 1964, p. 43

educativă. Elevii ajung la cunoașterea mai temeinică a istoriei regiunii, iar interesul și curiozitatea provocate de prezentarea unor date de istorie locală sporesc preocuparea elevilor pentru aprofundarea studiului istoriei României.

Urmărirea dezvoltării interesului pentru studiul istoriei la elevii de liceu ne-a dus la concluzia că cercetarea istoriei locale constituie un stimulent puternic de studiu. Cunoașterea trecutului regiunii și explicarea unor evenimente istorice petrecute pe teritoriul geografic cunoscut de elevi le dezvoltă curiozitatea și pasiunea necesară studierii istoriei. Cu ocazia unei anchete efectuate printre elevii care participau la cercul de istorie de la Școala pedagogică din Arad am constatat că elevii care manifestau interes pentru studiul istoriei arătau că acest interes a fost trezit de factori variați: frumusețea lecțiilor de istorie, personalitatea profesorului de istorie, funcția educativă a istoriei (sfaturile și concluziile pentru viață scoase din istorie) și curiozitatea și pasiunea stîrnite de evenimente istorice locale.

Pentru a da lecțiilor de istorie un caracter activ prin utilizarea datelor de istorie locală e necesară selecționarea acestor date. Din bogăția de evenimente și date de istorie locală, profesorul va alege pe cele mai semnificative și esențiale prin valoarea lor istorică, pentru a le include în cadrul lecțiilor. Această operație de selecționare a materialului istoric local se face și în funcție de conținutul lecției. Selecționarea datelor valoroase de istorie locală pe care le putem utiliza în lecțiile de istorie a patriei se face în perioada pregătirii profesorului pentru lecție. Încă din perioada elaborării planificării calendaristice se poate face un inventar al datelor de istorie locală ce pot fi utilizate în lecții.

În cadrul unor lecții de istorie a patriei ținute la școala noastră s-au folosit date de istorie locală. Astfel, în lecția „Răscoala iobagilor din Transilvania condusă de Horia, Cloșca și Crișan” au fost prezentate date privind extinderea răscoalei în părțile Aradului. La lecția „Revoluția burghezo-democratică din Transilvania” s-a arătat că, în orașul Arad, organizarea armatei revoluționare a fost încredințată lui Dimitrie Haica; au fost prezentate date despre luptele din orașul Arad din timpul revoluției și despre capitularea, la 13 august 1949, la Șiria, a lui Görgey. De asemenea, în cadrul lecției „Dezvoltarea Transilvaniei între anii 1900—1914”, cînd s-a analizat dezvoltarea mișcării muncitorești, li s-au prezentat elevilor momente importante din activitatea proletariatului arădean. A stîrnit mult interes printre elevi prezentarea unor date privind legăturile unor scriitori cu Aradul: M. Eminescu a fost în Arad în 1868 suflor al trupei Pascaly, V. Alecsandri a întreținut o corespondență cu fruntașii arădeni în anul 1878, I. Slavici și-a făcut o parte din studiile liceale la Arad, I. L. Caragiale a vizitat Aradul și a publicat lucrări în presa arădeană.

Datele de istorie locală au o deosebită valoare în exemplificarea unor fenomene istorice cu caracter de generalitate. De exemplu, pentru a ilustra rolul maselor populare în procesul de desăvîrșire a statului național român în condițiile dezmembrării Imperiului austro-ungar, ca urmare a luptei revoluționare a maselor făuritoare a istoriei, li s-au prezentat elevilor date

despre desfășurarea mișcării revoluționare burghezo-democratice în orașul Arad. Elevilor li s-a arătat că lupta revoluționară a maselor muncitoare pentru eliberarea lor socială și națională a constituit un factor hotărâtor în destrămarea monarhiei. Ideea a fost exemplificată și cu manifestările revoluționare ale muncitorilor din Arad. Astfel, la 10 octombrie 1918, muncitorii arădeni au manifestat împotriva războiului, la 31 octombrie a aceluiași an, 15 000 de muncitori participă la greva generală inițiată de organizația locală a partidului social-democrat. În lunile din toamna aceluiași an de avânt revoluționar — 1918 — țărănimea din satele fostului județ Arad a organizat acțiuni revoluționare de alungare a vechilor autorități locale, iar în locul lor a instalat sfaturile locale.

Introducerea unor date de istorie locală în cadrul lecțiilor constituie un procedeu eficace de dezvoltare a preocupării de a cerceta trecutul istoric local. Asemenea preocupări, care sînt o manifestare a dragostei pe care o poartă mulți elevi studiului istoriei, se concretizează în lucrări prezentate la cercul de istorie al elevilor, lectura unor lucrări de istorie etc. În cursul ultimilor ani, în cadrul cercului de istorie de la școala noastră, elevii care frecventau cercul au cercetat izvoare istorice și au elaborat lucrări pe care le-au prezentat în cadrul cercului. Au fost dezbătute în cadrul cercului lucrări cu teme de istorie locală, ca, de exemplu, „Mișcarea grevistă din Arad între cele două războaie mondiale”, „Descoperirile arheologice de la Șanțul Mare — Pecica”, „Momente mai importante din trecutul școlii noastre”, referat prezentat într-o ședință festivă a cercului, cu ocazia aniversării a 150 de ani de la înființarea școlii. Pentru documentare, autorii lucrărilor au studiat bibliografia recomandată de profesorul de istorie. Cunoașterea trecutului istoric al regiunii a fost completată și prin vizitele pe care le-au făcut membrii cercului la muzeul local, arhivele statului din localitate, bibliotecile din oraș și prin excursii la monumentele istorice locale : cetățile Șiria și Șoimoș.

Utilizarea datelor de istorie locală în cadrul lecțiilor ridică o problemă de metodică izvorită din necesitatea de a integra organic aceste date în volumul cunoștințelor prevăzute de programă. Profesorii cu experiență în predarea istoriei stabilesc legături organice între datele de istorie locală și conținutul lecției. Aceste legături ușurează desfășurarea lecției. Cum putem stabili asemenea legături firești, care nu forțează predarea? Corelația metodică se bazează pe legătura dintre evenimentele istorice și pe analogia de conținut dintre diferite noțiuni. Numai atunci cînd aceste legături de conținut ne permit, vom utiliza datele de istorie locală.

Analiza exemplelor următoare va fi mai concludentă pentru ilustrarea stabilirii legăturii între general și particular în predarea istoriei României. În manual se arată că, din Zărând, răscoala iobagilor condusă de Horia, Cloșca și Crișan s-a extins, cuprinzînd comitatele Alba, Hunedoara, Cluj, Turda și Arad. Pentru un profesor care predă istoria la un liceu din Arad devine o necesitate didactică, cerută de logica istoriei, ca una din notele caracteristice ale răscoalei din 1784 — și anume extinderea ei printre țărani din Transilvania — să fie concretizată cu date locale. De aceea, referindu-se la comitatul Arad, el va arăta că flacărele răscoalei au cuprins în noiembrie 1784 satele de pe valea Mureșului : Zam, Pietriș, Ilteu, Toc,

Săvîrșin, Vărădia, Conop, Odvoș, Șoimos. Comunicarea acestor date privind extinderea răzcoalei în fostul comitat Arad trezește interesul elevilor pentru lecție, datorită faptului că aceste localități sînt apropiate de „cercul lor de experiență” sau de locul natal.

În alte cazuri, utilizarea unor date de istorie locală îndeplinește alte funcții cognitive. Cunoștințele de istorie locală sînt un mijloc de concretizare a unor noțiuni cu caracter de generalitate. Iată, de exemplu, în ultima clasă a liceului, în cadrul lecției „Creșterea avîntului revoluționar în România. Crearea Partidului Comunist din România” se prezintă date despre greva generală din 1920. În manual se arată că la 20 octombrie 1920 a început cea mai puternică grevă cunoscută în țara noastră pînă în acel timp. La această grevă a participat „aproape întreg proletariatul din România”¹. Noțiunea de grevă generală utilizată în manual primește noi elemente de conținut și e concretizată prin date de istorie locală. Evenimentele grevei generale din România s-au resimțit și pe plan local. În orașul Arad se constată o frecvență neobișnuită a grevelor, fapt care determină pe un cronicar al cotidianului local „Românul” să scrie într-un articol că „nu apucă bine să înceteze o grevă și altă grevă se declară, dacă nu chiar mai multe de odată”². Muncitorii din Arad participă la greva generală începînd de la 21 octombrie 1920. În această zi au încetat lucrul muncitorii feroviari. Lor li s-au alăturat muncitorii de la fabrica de vagoane, de la întreprinderile textile și de la celelalte întreprinderi din orașul Arad.

Prezentarea acestor date de istorie locală constituie un mijloc de concretizare a noțiunii „greva generală din 1920”. Se stabilește însă și o legătură între general și particular, specifică istoriei. Particularul — datele de istorie locală — e subsumat generalului — greva generală —, care dobîndește semnificații noi pentru elevi. Această corelație între particular și general trezește interesul elevilor. Datele particulare fiind mai apropiate de experiența de viață a elevilor sînt reținute de ei mai ușor. Legătura stabilită între particular și general ușurează asimilarea temeinică și a generalului, adică a notelor specifice grevei generale din 1920.

Datele de istorie locală prezintă o deosebită importanță educativă în predarea lecțiilor de istorie contemporană a patriei. Aceste date oferă profesorului de istorie posibilitatea de a da lecțiilor un conținut concret. În predarea temei „Industrializarea socialistă a țării noastre”, profesorul trebuie să dea un conținut concret aprecierilor făcute în manual că poporul nostru, condus de P.C.R., a obținut succese remarcabile în opera de construire a socialismului. Exemplele de mari construcții industriale folosite în manual vor fi înmulțite cu exemple din raion sau regiune. Astfel, vorbindu-le elevilor despre industrializarea socialistă, profesorul de istorie va porni de la exemplele locale. Industria orașului Arad, de exemplu, s-a dezvoltat după naționalizare prin construirea întreprinderii „Strungul”, a

¹ D. Almaș, Gh. Georgescu-Buzău, Aron Petric, *Istoria României*, manual pentru cl. XI, E.D.P., 1963, p. 297.

² Articolul *Greva*, în „Românul” din 24.IX.1920.

fabricii de mobilă, a combinatului de sere și altele, care au format din Arad un puternic centru industrial al țării, cu peste 70 000 de muncitori.

4. *Utilizarea materialului documentar istoric.* Unele vestigii ale vieții oamenilor din trecut: arme, unelte, vase, precum și documente istorice sînt folosite ca material demonstrativ în cadrul lecțiilor de istorie. Valoarea lor instructiv-educativă constă în faptul că ele contribuie la plasticizarea reprezentărilor și noțiunilor de istorie și trezesc curiozitatea elevilor pentru studierea unor evenimente istorice îndepărtate în timp. Experiența cadrelor didactice care utilizează documentele istorice confirmă interesul pe care-l trezește, în rîndul elevilor de liceu, pentru studiul istoriei, prezentarea în cadrul lecțiilor a documentelor istorice.

Folosirea în cadrul lecțiilor de istorie a documentelor istorice ridică unele probleme metodice: a) alegerea momentului prezentării documentului istoric, b) analiza lui, c) valorificarea conținutului documentului prin formularea unor concluzii. Momentul din lecție în care se prezintă un document se alege în funcție de conținutul documentului. Atunci cînd documentul, prin conținutul său, ilustrează o idee, concretizează o noțiune sau ușurează înțelegerea cauzelor unor fenomene istorice, poate fi prezentat în timpul expunerii lecției. După prezentarea datelor referitoare la document se face analiza lui. Valoarea instructivă a analizei sporește dacă ideile pe care le conține se corelează organic cu lecția predată.

Analiza unor exemple va fi mai concludentă pentru a ilustra metoda utilizării documentelor istorice în lecții. De exemplu, în cadrul lecției „Răscoala iobagilor din Transilvania condusă de Horia, Cloșca și Crișan” se prezintă evenimentul izbucnirii răscoalei, după ce împăratul a anulat ordinul de înrolare a iobagilor în regimentele grănicerești. Asuprirea crîncenă la care erau supuse masele de iobagi de către feudații hrăpăreți, precum și frămîntarea maselor au fost ilustrate în lecția cu titlul de mai sus cu un fragment din lucrarea *Scurtă cunoștință a lucrurilor Dachiei și mai ales ale Ardealului și ale altor mișcări care în zilele aceste mai de curînd să întîmplă în Europa* de Ion Monorai. În capitolele: „Ce preludiumuri avu tumultul Horii” și „Tumultul Horii”, Ion Monorai prezintă, în anul 1820, evenimentele la a căror desfășurare fusese martor în anii 1784—1785. Lectura unor fragmente din acest manuscris istoric înviorează lecția. Iată ce s-a citit și cum s-a explicat.

Exploatarea iobagilor și înrolarea lor în regimentele grănicerești, pentru a scăpa de asuprire, au fost ilustrate prin fragmentul următor din lucrarea lui Monorai:

„La anul 1784, nu știu ce comisarăș, precum se zicea împărătesc, în Bălgrad începu a scrie pe toți care din bunăvoință a lor ar vrea să primească arme. Și în scurtă vreme începură a-l năvăli mulțime de oameni care urînd slujba domnilor totdeauna cu drag așteaptă ceva preînvoire și așa ne mai gioind¹ el în Bălgrad a scrie făcu ca cine ar vrea să primească

¹ A gioi = a face față.

arme acela să scrie numai acasă cu preoții săi și cu notarășii și așa să-și ducă numai numele scris". În continuare, Monorai arată de câtă dorință de libertate erau animați iobagii. Feudalii, însă, luau măsuri noi de asuprire : „Intr-aceea vreme... ca să se poată ținea prostimea în bună ascultare foarte strânsă legi era pusă și mai ales prin varmeghiile¹ Ardealului și a Bihării, sau între Ardeal și Tisa foarte cu asprime se lucra cu prostimea și pentru puținică vină lesne se judeca spre moarte vinovatul, pentru aceea mulți nu tare vinovați, ca să scape de asprimea judecăților se trăgea la munți și la poduri spre Ardeal, părăsindu-și casele și copiii”².

Pentru a ilustra atrocitățile comise de nobilime, s-a recurs la un alt fragment : „De unde se întâmplă de multe ori cât nimerind oștile și bătrînii și tinerii vinovați și nevinovați care se afla laolaltă să prindă și de-a valma se judeca. Așa în Arad văzui aducînd oare încărcate de robi pe care cum îi aducea, nice-i mai întreba, nice-i mai alegea, îndată, nu pe ușa temnițelor, ci pe fereștile deasupra îi arunca în jos stînd la gaură feciorul zisului Forray³ care fieștecăruia dîndu-i una cu ciocanul după cap îl trimetea cu capul la vale pe gaură și de cumva în grabă n-ar fi alergat oștile împărătești, nu era mult pînă ce acest foc n-ar fi cuprins toată Ungaria. Inșă după aceea și nemeșugul mai mult făcu decît lipsa, ne mai alegînd în pedepsire vinovați români sau nevinovați. Iară perirea românilor la Deva fu tocma groaznică”.

După ce s-au citit fragmentele, s-a făcut analiza lor. Profesorul solicită elevilor să se gîndească la următoarele probleme : De ce se prezentau iobagii în număr atît de mare pentru înrolare în regimentele grănicerești ? Ce măsuri a luat nobilimea pentru a menține în exploatare pe iobagi ? Ce au făcut iobagii ca să rupă lanțurile iobăgiei ? Ce demonstrează paragraful din acest document în care se descriu atrocitățile comise de nobilime ? Se subliniază că din document reiese clar că răscoala a avut cauze adînci în exploatarea la care erau supuși iobagii, care au găsit în luptă singurul mijloc de scăpare din lanțurile robiei. Atrocitățile comise de nobilime arată că ea urmărea prin *distrugerea în masă a iobagilor* să-i înspăimînte, pentru ca aceștia să nu mai îndrăznească vreodată să se răscoale. Utilizarea materialului documentar este necesară și pentru a concretiza sau explica unele idei fundamentale din cadrul lecțiilor. De exemplu, în cadrul lecției „Despre regulamentele organice”, în manual se arată că Marx a caracterizat Regulamentul organic drept „codicele muncii de olacă”. În Regulament erau legitimate obligațiile clăcașilor. În perioada premergătoare revoluției de la 1848, boierimea reamintește clăcașilor prevederile Regulamentului. Caracterul de „Codice al muncii de olacă”, subliniat de Marx, se poate exemplifica prin lectura unor puncte din Regulament, publicate în 1846 în „Învățătorul satului”. După ce li se dau elevilor cîteva date despre „Învățătorul satului”, profesorul citește cîteva paragrafe ale articolului 141. De exemplu, în paragraful 1 se precizează că „săteanul care

¹ Varmeghie = comitat, județ.

² Ion Monorai. *Scurtă cunoștință...*, p. 243.

³ Vicecomite în comitatul Aradului.

va primi deplin folosurile care s-au arătat mai sus¹, anume va fi dator să lucreze după vechiul obicei 12 zile într-un an în folosul proprietarului pe moșia căruia va fi așezat, adică patru zile primăvara, patru vara și patru toamna". În paragraful al doilea se precizează : „Afară dintr-aceste 12 zile de lucru, orice locuitor sătean va urma ca și pe vremea trecută să lucreze proprietarului o zi de plug, precum și de a-i căra pînă într-o depărtare de cale de șase ceasuri un car de lemne tăiat din pădurea proprietarului, și dacă proprietarul nu va avea pădure pe acea moșie, atunci sătenii vor căra un car de fin, ori 500 oca grăunțe, sau 50 vedre băutură, iar pen-ă 4 boi va fi povară îndoită". Se mai citesc și alte exemple și la sfîrșitul lecturii propunătorul adresează clasei întrebările : Ce se legiferează în Regulament ? (Obligațiile clăcașilor față de proprietari) și De ce a numit Marx Regulamentul organic „codicele muncii de clacă" ? Elevii arată că în Regulament erau codificate obligațiile pe care boierimea le impunea clăcașilor.

Extrase din presa locală muncitorească, documente care oglindesc aspecte din lupta maselor populare împotriva regimului burghezo-moșieresc și fotocopii după documente din arhive și muzee pot fi folosite în cadrul lecțiilor din capitolul „România în perioada 1917—1944". Interesul pe care-l manifestă elevii pentru studierea luptei clasei muncitoare împotriva exploatării crește prin utilizarea documentelor de istorie locală. Astfel, la lecția cu tema „Marile lupte muncitorești din 1933", cînd se analizează eoul internațional și însemnătatea luptei cefeřiștilor și petroliștilor, se subliniază că aceste lupte au fost prima mare luptă de clasă din Europa după ce în Germania se instaurase dictatura hitleristă. Lupta proletariatului român împotriva fascismului a fost ilustrată într-o lecție de istorie cu citate dintr-un articol publicat în gazeta „Omul", care a apărut la Arad în cursul lunii martie 1933.

În coloanele săptămînalului „Omul" se ia — în martie 1933 — atitudine împotriva fascismului ce adusese pe Hitler la putere în Germania. În gazetă se arată că victoria lui Hitler, bazată pe baionete, însemna înlănuirea oricărui gînd de libertate în Germania. În paginile ziarului se subliniază însă, că alegerile din Germania au arătat „că un curent de stînga există, cu toate reprimările lui Hitler"². Prezentarea acestei atitudini de demascare a fascismului a întregit imaginea elevilor despre amploarea luptei proletariatului român împotriva fascismului.

Arsenalul procedeelor metodice de activizare a elevilor în cursul lecțiilor de istorie e mai bogat. Dintre mijloacele mai des înfîlnite, amintim : utilizarea tabloului istoric, a planșelor, diagramelor și hărților, introducerea noutății în predarea lecțiilor, caracterul sistematic al expunerii și folosirea diafilmelor și a filmelor istorice.

Prin utilizarea procedeelor de activizare a elevilor și prin apelul permanent la gîndirea lor, se asigură însușirea conștientă a istoriei. Volumul de date istorice însușit asigurează înțelegerea de către elevi a dezvoltării societății.

¹ În Regulament erau considerate foloase ale sătenilor îndeplinirea unor obligații ce reveneau boierilor.

² Articolul *Svircoliri*, în „Omul" nr. 2.